

BERAWIRDKIRINA HIN BIWÊJÊN KURDÎ Û TIRKÎ YÊN TÊKİLÎ HIN EZAYÊN ÎNSAN

Dr. Zafer Açar

zafer13acar65@gmail.com

KURTE

Biwêj wekî îfadeyên watedar ên ziman, hem di axaftinê û hem jî di nivîsê de bikarbar in û rêyek in meriv pê dikare mebesta xwe baştir diyar bike û bi peyvekê çend peyvan an jî bi çend peyvan meseleyekê vebêje.

Îja dema merî biwêjên zimanan, xusûsen jî zimanên cîran an jî zimanên kontaktê, dide ber hev tê dertê ku hevparî hene di hin biwêjan de; carna bi awayekî şiklî, carna bi awayekî wateyî û carna jî bi herdu awayan. Wekî wê; ji bo ku kurdî û tirkî du zimanên cîran in û kar li hev kirine/kontakta wan çêbûye, di van herdu zimanan de biwêjên hevwater balê dikişînin ser xwe. Di vê gotara xwe de em ê ji van biwêjên hevpar an jî nêzîk ên têkilî hin ezayên insan pêşkeş bikin, ji herdu zimanan nimûneyan bidin û wan berawird bikin. Bi vê em dixwazin nîşan bidin ku di zimanan de hevpariya biwêjan heye û ziman cuda bin jî pêdivî û teşeyên axaftin û xweîfadekirinê yên insanên zimancuda wekî hev an jî nêzî hev in.

Peyvên Sereke: Biwêj, Biwêjên Hevpar, Biwêjên Têkilî Hin Ezayên İnsan

ÖZET

Bir dilde anlamlı ifadeler olarak deyimler, hem yazıda hem de konuşmada kullanılırdılar ve bu ifadelerle bazen bir kelimeyle birkaç kelimeyi bazen de birkaç kelimeyle bir meseleyi anlatabilme imkânı sağlamaktadırlar.

Böylelikle farklı dillerdeki deyimleri karşılaştırdığımızda özellikle de komşu diller ya da etkileşim içinde olan dillerde, ortak deyimlerle karşılaşırız ki bu deyimlerdeki ortaklık; bazen şekil yönüyle, bazen anlamsal olarak, kimi zaman da her iki yönden de karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı, Kürtçe ve Türkçe komşu ve etkileşim içinde olan diller olarak bu ortak veya benzer deyimler konusunda dikkat çekmektedirler.

Bu çalışmamızda bu ortak veya benzer deyimlerden insan azalarıyla alaklı olanlarından bazılarını paylaşacağız ve bu deyimleri her iki dilden örnekler vermek suretiyle karşılaştıracacağız. Bununla, dilleri farklı olsa bile insanların benzer ifadeler kullanabileceğini deyimler üzerinden göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Ortak Deyimler, İnsan Azalarıyla Alakalı Bazı Deyimler

Destpêk

Biwêj bi wateya xwe ya ferhengî ew peyv an komepeyv in ku kar, rûdan û wateyan dihewînin û piranî wateyên mecazî li xwe digirin. Herwiha ew ji bo vegotinê dewlemend û kêş bikin tên bikaranîn. Di hemî zimanan de biwêj û gotinên pêşiyên wekî gotinên qalib hene û yek ji rêya bitesîrkirina vegotinê ne.

Biwêj digel ku ji aliyê hin kesên diyar ve hatine derxistin jî, her ku ser wan re dem û dewran derbas bûne êdî bûne malê giştî yê gel. Biwêj ji tecrube, ceribandîna û darêzên bi sedsalan ên jîrtiya hest û ramanên dê û bavan derketine.¹

Piranî ev pey/komepeyv li dor lêkerê tene pê û bi awayên xwe yê xwerû digel lêkerê raderî tene bilêvkirin wekî; *jê vegeirîn, destê xwe jê şuştin, guh nedan* û wd. Lê dema di axaftin û nivîsê de tene bikaranîn hin hêmanên wê tene guhertin, bo nimûne; lêker li gorî demê tene kişandin, nav, daçek û cînav jî li gorî dem û rewşê dikarin biguherin.

Kurdî ji aliyê biwêj û gotinên pêşiyên ve zimanekî dewlemend e. Ji ber erdnîgariya kurdan miletê kurd herdem ji miletên derdorê xwe re di nav têkiliyê de bûye. Ji wan tesîr girtiye û ew tesîr kirine. Gelên ereb, tirk/azerî/turkmen, faris, hin gelên din ên Îranî, ermenî, gurcî, siryan, cihû bi kurdan re cîran bûne û di nav van gelan de her danûstana çandî hebûye.

Wekî gelek cureyên folklorê biwêj û gotinên pêşiyên jî cureyên girîng in û di xwe de hêmanên hêja dihewînin. Ew heye ku piranî ji çîrok an jî metelokekê tene heta dibe ku sernavê çîrok an metelokekê bin. Helbet hemî ne bingehçîrok in lê yê bingehçîrok jî yê din jî hin hêmanên rêzimanî, wateyên mecazî, devok û zaraveyê dikarin simbolîze bikin. Û ji çend jêderan dertên. Biwêj û gotinên pêşiyên dikarin ji her biwarî bin û tesnîfa wan karekî dûr û dirêj e. Ji bo ku babeta me ne pênase û tesnîfkirina wan e, heta em ê xusûsî li ser cureyê biwêjan tene bisekinin, em nakevine nava wê behra kûr. Lê em dikarin ferqa biwêjan ji gotinên pêşiyên bi çend maddeyan wiha nîşan bidin:

Biwêj;

1. Ji gotinên pêşiyên cudatir şert nîne ew ji hevok an çend hevokan teşkîl bin. Ew dikarin peyvek jî bin, çend peyv an hevok jî.
2. Piranî di şiklê raderî de tene bikaranîn û gelek caran digel lêkerê ew tene pê.
3. Hinek formên wê dibe ku peyvên bêwate bihewînin, hinek nimûneyên wan jî hevokên pirsê ne yan jî qalibên wekî wan ên cuda ne.

¹ Ayhan Yıldız, *Hunera Vegotina Bedew a Devkî û Nivîskî -1*, weş: Lorya, 2017, Wan.

4. Biwêj piranî ji rûdanan derketine û bingeha wan mesele û çîrok in.²

Bi xebatên berawirdî û werger û lêkolînên ser zimanan derketiye ku îro em dizanin di gelek zimanan de biwêjên hevpar hene, çendî herdem neyê zanîn bê jêder kîjan ziman e/in jî ya ku em pê dizanin bi têkiliya nav însanan ziman tesîrê li hev dikin û danûstaneke tebiî pêk tê. Bo nimûne, Zeraq dema behsa têkiliya Kurdî û Tirkî dike ew li ser biwêjan sê kategoriyan derdixe pêş; ‘Di hin biwêjan de mantiqa herdu zimanan wekî hev e, di hinekan de nêzî hev e û di hinekan de jî bi tenê peyvek ji gotinê diguhere.’³

Ne tenê kurdî û tirkî, dema em li hin biwêjan dinêrin em dibînin ku ew di çend zimanan de hevpar in. Bo nimûne biwêja kurdî ya; ‘Bi kevirê du qûç xistin’, di îngilizî de wekî; *Kill two birds with one stone*⁴ û di tirkî de wekî; *Bir taşla iki kuş vurmak* e. Dîsa, biwêja tirkî; ‘Dünyanın sonu değil ya’ İngilizî de; *It’s not the end of world* e û kurd jî vê biwêjê wekî; *ma qiyamet rabûye?*, bi kar tînin. Herwiha biwêja farisî ‘به در می گویم دیوار گوش کن’⁵ kurdî de wekî; *dîwaro ji te re dibêjim (filan kes) tu fêm bike* û tirkî jî wekî; *kızım sana söylüyorum gelinim sen anla ye*. Dîsa ji bo ku babeta me ser biwêjên têkilî ezayên însên e, em dikarin bêjin ku gelek zimanan de biwêjên hevpar hene. Ev biwêj carna an bi wateyî wekî hev in an jî carna hem bi wateyî hem bi şiklî wekî hev in. Bo nimûne; peyva ‘pişt’ di biwêjên hersê zimanên kurdî, tirkî û îngilizî de bi eynî wateyî heye ku ji wan em çend mînakên bidin; ‘pişt dan pişt/back-to-back/sırt sırta vermek, pišta wî/ê şkestin/break one’s back(to do something)/beli kırılmak, pišta wî kişiyana/a crick in one’s back/beli tutulmak, li pişt yekî sekinîn/get off (someone’s) back/arkasında durmak’⁶

Wekî yên jorê nimûneyên biwêjên hevpar dikarin bîn zêdekirin lê ji bo ku mijara me ya eslî ne ev e, ev çend mînak dê têrê bikin.

Babeta me ser biwêjên ezayên însanan e ku mumkîn e di her zimanî de ev biwêj hebin. Dema em li biwêjan dinêrin em dibînin ku li ser ezayên insan gelek biwêj çêbûne û her ezayek ji bilî wateya xwe ya rastîn pirî caran wateyeke mecazî li xwe girtiye. Her ezayek dema bûye endamê biwêjekê, wê temsîla heyîn, kar, hest an eşyayekê kiriye. Wekî di kurdî de bi van ezayan biwêj gelek in û berbelav in di tirkî de jî wisa ye û ev xebat dixwaze van cure biwêjan berawird bike û nêzî-dûrî, wekhevî-cudatiya wan li ser nimûneyekê, ji her ezayê, nîşan bike.

² Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstituya Kurdî, r. 13, 2005, Stenbol

³ Dilawer Zeraq, *Deyimler Sözlüğü-Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstituya Kurdî, r. 8, 2005, Stenbol,

⁴ https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/in_the_loop_pages.pdf, 25.04. 2017 pêwendî hat kirin.

⁵ Süreyya Beyzadeoğlu, “Durub-ı Emsal-i Osmaniye’de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca’da Ortak Kullanılan Atasözü ve Deyimler”, *İlmi Araştırmalar*, sayı: 19, 2005, 23-33

⁶ <https://www.easypacelearning.com/english-books/body-parts-idioms/1012-a-list-of-clothes-idioms-from-a-to-z-with-meanings>, 27.04. 2017 pêwendî hat kirin.

Divê em vê jî bêjin di vê xebatê de em ê zêdetir biwêjên di forma lêkerê de bi kar bînin, em sifetên bi ezayên însan hatine çêkirin bi şiklê wan ên sifetî bi kar naynin. Nimûne, *sernerm*, *rûtirş*, *zikreş* û ww. bêyî raderê lêkerê nabin nimûneyê vê xebatê.

Ezayên însan yên ku em ê di vê xebata xwe de ser bisekinin du cure ne: yek, **ezayên navendî** yên laş wekî; ‘Serî, rû, dil, mil, pişt, pê’, ya din jî pênc **ezayên sehekê** ne; ‘çav, guh, poz, ziman, dest/çerm.’

Ezayên Navendî

Ji bo ku ev ezayên hanê yan ji aliyê fizîkî yan jî ji aliyê peywira xwe yan jî bi herdu aliyan ve navendî ne, nm: serî; gelek ezayan dihewîne, mil; çeng, zend, dest û tiliyan dihewîne, dil; ezayê sîstema gera xwînê ye herwiha ezayê hêst û dilînan e me ew wekî ezayên navendî bi nav kirin.

...

1. Serî: Di laşê însan de yek ji girîngtirîn eza ye. Serî di zanîn, edebiyat û folklorê de temsîla; ‘aqil, fikir, îdare, serwerî, serkarî, hêz û desthilatê’ dike. Peyva *ser* wekî gelek zimanan di kurdî de jî hem awayê wê yê xwerû, hem wekî pêvek(pêşgir û paşgir) bi kar tê û pê gelek peyv hatine darijtin.

Di biwêjên kurdî de *serî* berbelav e hem bi awayê *ser*, wekî; *ser guhê wî/ê li ser bûn*, hem wekî pêyvên pê darijî re; *pê re serederî kirin/nekirin*, hem jî wekî *serî* bi kar tê; *hatin serî*.

Em ê ji hin biwêjên kurdî û tirkî yên hevmane yan jî nêzmane nimûneyan bidin, her biwêjê di risteyekê de bi kar bînin û nimûneyekê jî ji aliyê şiklî û wateyî ve raberî hev bikin.

Hatin serî; Pirt tişt hatin serê min.	Başa gelmek; Başıma gelmedik kalmadı.
Dan ser serê xwe; Li cem me mêvanan didin ser serê xwe.	Baş üstünde tutmak; Sizi baş üstünde tutacağız.
Serî di ber de; Ji bo ku me ji heqareta wan re dengê xwe nekir serê me di ber me de ye.	Başı önünde olmak; Başı önünde, utancından ne diyeceğini bilmedi.
Serî bûn wekî beraş/Serî bûn wekî meşka dew; Vê sibê de ez ber makîneyê me serê min bû mina beraşê aşan.	Başı kazan gibi olmak; Gürültüden başım kazan gibi oldu.
Ser seran; Emrê we ser serê min.	Baş üstüne; Baş üstüne efendim.
Çareya serê xwe nêrîn;	Başının çaresine bakmak;

Êdî em ê çareya serê xwe binêrin.	Büyüdün artık başının çaresine bakacaksınız.
Aqîbet serî/nexşe li serî bûn; Aqîbet serê te be.	Darısı başına olmak; Ben sınavı geçim darısı başınıza.
Bi serê xwe man; Li vê dinê kesekî min nema ez bi serê xwe mam.	Bir başına kalmak; Sen gittikten sonra bir başıma kaldım.

Ev biwêjên jorê tenê çend nimûne ne ji herdu zimanan, helbet nimûneyên zêdetir dikarin bînin. Dema em di ferhengên biwêjan de peyva *serî* digeriyan me dît ku ev peyv gelekî berbelave. Raberkirina biwêjekê:

Serî bûn wekî beraş-Serî bûn wekî meşka dew/Başî kazan gibi olmak: Kesê ku serî diêşe yan jî serî gêj dibe û jê werê gurînî heye di serî de. Kurdî ji bo vê peyvên *beraş* û *meşk* (heta li hin deveran peyvên cuda yan jî biwêj di formeke cuda de bi kar tê), tirkî peyva *kazan* bi kar hatiye ku eynî rûdanê diyar dikin.

2. Rû: Wekî ezayekî navendî ye di pêş serî de. Ew di edebiyat û çanda gel de temsîla heyîn, nasname, ber, alî û ww. dike loma ji ber giringiya xwe ya di têkiliya însanan de ew di biwêjan de berbelave.

Li rûyê hev nêrin; Wisa li hev nekin sibê hûn ê rûyê hev binêrin.	Birbirinin yüzüne bakmak; Yarın birbirinizin yüzüne bakacağız.
Li rûyê wî/ê dan; Divê merî şerma yekî li rûyê wî nede.	Yüzüne vurmak; Ayıbını yüzüne vurmamalıydın.
Rûyê wî/ê negirtin; Rûyê min nagire ez jê bixwazim.	Yüzü tutmamak; Söylemek istedim ama yüzüm tutmadı.
Rûyê xwe jê badan; Rûyê xwe ji min banede.	Yüz çevirmek; Israrla hakikati kabul etmek istemeyenlerden yüz çevir.
Rûyê xwe tal/tirş kirin; Piştî wê gotinê rûyê xwe tal kir.	Yüzünü ekşitmek; Hoşuna gitmedi, yüzünü ekşitti.

Rûyê xwe jê badan/Yüz çevirmek: Ji yekî xeyidîn, ji yekî sar bûn. Di herdu zimanan de jî ev biwêj bi wateya xwe ya mecazî di heman wateyê de tê bikaranîn.

3. Dil: Çi şiklê wê yê şênber çi jî yê razber be ew yek ji girîgtirîn ezayê însan e. Herwiha ew çawa di sing de wekî ezayeke maddî xwedî peywirên girîng e, wekî ezayekî manewî jî ew navendî ye û girîng e. Dil ciyê hestan e û temsîla nîyet, xwestin, armanc, baweriyan û wd. dike. Di edebiyata klasîk de û di folklorê de pir tê bikaranîn. Di edebiyata klasîk de mijar piranî têkilî dil e. Di folklorê de, xweser jî di biwêj û gotinên pêşiyên de ev eza berbelav e. Di kurdî de wekî dil peyva *qelb* a erebî jî bi kar tê. Di tirkî de jî dîsa *kalp*, *yürek* û *gönül* carna di eynî wateyê de carna di wateyên cuda de tên bikaranîn. Em ê li jêrê çend nimûneyan ji herdu zimanên kurdî tirkî bidine ber hev:

Li gorî dilê wî/ê; Xwedê li gorî dilê te bide te.	Gönlüne göre; Allah gönlüne göre versin.
Dilê xwe jêre vekirin; Dilê xwe jêre veke.	Kalbini açmak; Git ona kalbini aç.
Dil şkandin; Tu carî dilê kesî neşkîne.	Kalbini kırmak; Onun kalbini kırdın.
Dil wî/ê hebûn/tunebûn; Dilê min tune wî karî bikim.	Gönlü olmak/olmamak; Gönlü yok bu işte.
Dilê wî/ê xwestin; Eger dilê te bixwaze tê bikî.	Gönlü istemek; Gönlün isterse yaparsın.
Dilê wî/ê jê man; Me hinekî da ber hev, dilê wî ji min ma.	Gönlü kalmak; Sanırım gönlü kaldı.
Dilê yekî kirîn; Here serdana wan, dilê wan bikire.	Gönlünü kazanmak; Öncelikle onların gönlünü kazanmalıyız.
Dilê wî/ê şewitîn; Min ew di wî halî de dît dilê min pê şewitî.	Yüreği yanmak; Yüreğim yandı onu o şekilde görünce.
Dilê wî daxkirin; Eşa wî wisa giran bû dilê merî dax dikir.	Yüreğini dağlamak; Acısı yürek dağladı.

Dil şkandin/Kalbini kırmak: Di herdu zimanan de bi wateya mecazî bi heman awayî ev biwêj heye, wate dil yekî ji xwe hiştin, yek dan xeyidandin û xemgîn kirin. Di kurdî de şûna dil *qelb* jî bi kar tê wekî; ‘*qelbê wî/ê şkand*’.

4. Mil: Bi tevî ling ji sê beşên laşê merî beşek e. Ew carna bi dest re tê bi heman wateyê carna herdu şûna hev de tîn bikaranîn carna jî bi hev re. Ji ber ku em ê *dest* di qismê ezayên sehekê, şûna *çerm* de bi kar bînin lêre tenê em ê cî bidin mil.

Ev eza wateyên wekî; hêz, destek, piştgirî û girêdanê de dikare bê fêmkirin. Li jêr hin biwêjên kurdî û tirkî yên hevmane wiha ne:

Ketin milê yekî; Kete milê wî û çû.	Birinin koluna girmek; Arkadaşının koluna girdi, beraber gittiler.
Mil dan milê hev; Em ê mil bidin milê hev bixebitin.	El ele vermek; El ele verip çalışmalıyız.
Milê wî/ê bûn dar; Sibe da min hingî av kişand milê min bûne dar.	Kolları kopmak; Eşya taşımaktan kollarım koptu.
Zendû bendê xwe badan; Me zend û bendê xwe badan û me dest pê kir.	Kolları sıvamak; Kolları sıvayın ve işe başlayın.

Mil dan milê hev/El ele vermek: Ji bo qedandina karekî xebata çend kesan tê qestkirin. Dema însan karekî bi tena serê xwe bike zehmet e lê bi çend kesan re bike hem ew kar hêsan dibe hem jî zûtirî xilas dibe. Di kurdî de ji bo vî karî *mil*, tirkî de *dest* bi kar hatiye.

5. Pişt: Di biwêjên kurdî de mecazen maneyên wekî; hêz, destek, pêbawerî, fidakarî û ww. girtiye. Tirkî şûna vê peyvê hem peyva *sirt* hem ji peyva *bel* tê bikaranîn.

Pişt xwe pê ve girêdan; Pişt xwe bi wî ve girênade e yekî bê emniyet e.	Bel bağlamak; Ona bel bağlama, güvenilir biri değil o.
Pişt xwe dan kesekî/tiştêkî; Pişt xwe nede eqrebayê xwe.	Sırtını dönmek; Dostlarına sırtını dönme.
Pişt dan pişt; Me pişt da hev û em bi ser ketin.	Sırt sırta vermek; Sırt sırta verip çalışacağız.
Ser piştê dirêjbûn; Min karê xwe qedand û ser piştê xwe dirêj kir.	Sırt üstü uzanmak; İşini bitirmiş, sırt üstü uzanmıştı.
Dan pişt xwe; Wî heta îro ez dam pişt xwe.	Sırtına almak; Beni sırtına alıp buralara kadar getirdi.

Destê xwe piştê dan; Wan destê xwe piştê dane loma wisa rihet e.	Sırtını sıvazlamak; Onlar sırtını sıvazlamazsa böyle yapmaz.
Piştâ wî/ê nayê erdê; Wî deynê xwe da êdî piştâ wî nayê erdê.	Sırtı yere gelmemek; Borcunu ödedi, artık sırtı yere gelmez.

Piştâ xwe dan kesekî-tiştêkî/Sırtını dönmek: Berê xwe ji kesekî yan jî tiştêkî zivirandin, jê xeyidîn an jî dev jê berdan.

6. Pê: Di kurdî de belkî qasî dest berbelav nebe lê pê jî di biwêjan de gelekî hatiye bikaranîn. Pê temsîla hêz, biryar, rik, serdan û ww. dike.

Pê neçûn; Qe israr neke, pê min naçe wira.	Ayak atmamak; Bir daha oraya ayağını atmadı.
Pê kutan(erdê); Pê kutaye erdê, ji ya xwe venagere.	Ayak diremek; Ayak diredi, bir türlü kabul ettiremedik.
Li ser piyên xwe bûn/sekinîn/man; Ew digel ewqas tengasiyan jî li ser piyên xwe ma.	Ayakta kalmak; Her şeye rağmen ayakta kalmayı başardı.
Ser piyan razan; Îro pir westiya, hema ser piyan radizê.	Ayakta uyumak; Git biraz dinlen ayakta uyuyorsun.
Rakirine piyan; Wisa qêriya nexweşxane rakir ser piyan.	Ayağa kaldırmak; Bütün mahalleyi ayağa kaldırdı.
Ser piyan sekinîn; Em hêj ser piyên xwe disekinîn.	Ayakları üstünde durmak; O ayakları üstünde durabilecek biri.
Piyên wî erdê negirtin; Wisa şa dibû piyên wî erdê nedigirtin.	Ayakları yere değmemek; Çok mutluydu ayakları yere değmiyordu.

Piyên wî/ê erdê negirtin/Ayakları yere değmemek: Hewwateya biwêja; *ji şabûna firîn e*. Ji bo kesê şa tê bikaranîn. Yanî wisa şadibû lê bû bifiriya.

Ezayên Sehekê:

Wekî ku tê zanîn her pênc ezayên bihîstinê yên însan; dîtîn, bihîstin, bênkirin, tamkirin, destdan in ku ezayê wan bi rêzê; çav, guh, poz, ziman û dest⁷ in.

⁷ Ji bo vê ezayê çerm zêdetir lê tê. Lê di biwêjên kurdî de û di gelek biwaran de *dest* ezayê temaskirinê ye û ew zêdetir vê temsîlê dike.

Di kurdî de bi van her pênc ezayan biwêj gelek in û piranî di wateya mecazî de tèn bikaranîn. Di van biwêjan de *dest*; temsîla hêz, îmkan, alîkarî û wd., *çav*; piranî wateya nihêrîn, xwestin û hin hestan de, *guh*; di wateya eleqe, haj û agahîgirtinê de, *poz*; di wateya eleqe, xwebînî û hin hestên din, *ziman*; jî di wateya gotin, axaftin û îfadeyê de dikare bê fêmkirin. Di kurdî û tirkî de -ji ber ku herdu ziman û çand cîran in- biwêjên hevmane gelek in. Ji van biwêjan xusûsen jî pênc ezayên sehekê balê dikişînin. Em ê jêrê li ser nimûneyan hin biwêjên herdu zimanan ên hevmane bidine ber hev û ji wan em ê li ser nimûneyekê bisekinin, wateyên wan vebêjin û raberî hev bikin.

1. **Çav:** Ev eza temsîla wateyên wekî, nêrîn, nîyet, baldarî, şahidî û wd. dike. Di biwêjan de berbelav e.

Çav berdan; Çav berdane nanê me.	Göz koymak; Ekmeğimize göz koydular.
Çavê xwe gerandin; Min çavê xwe lê gerand lê min nedît.	Göz atmak; Etrafa göz atıp geleceğim.
Ber çavê wî/ê ketin; Hêca ber çavê min ket lê niha nayê bîra min.	Gözüne ilişmek; Baktım ama gözüme ilişmedi.
Çav çavan nedîtîn⁸; Rê wisa bi mij bû çav çavan nedidît.	Göz gözü görmemek; Yağışlı havadan dolayı göz gözü görmüyordu.
Bi çavê xwe dîtin; Min bi çavê xwe dît.	Gözüyle görmek; Kendi gözlerimle gördüm.
Çavên xwe jê revandin; Çavê xwe ji min direvand.	Gözünü kaçırmak; Sürekli gözünü kaçırıyordu.
Çavê te ronî; Kurê te hatiye, çavê te ronî!	Gözün aydın; Gözün aydın oğlun gelmiş!
Çav lê mayîn; Çavê wî li destê te ma.	Gözü kalmak; Çocukcağızın gözü kaldı.
Çav tirsandin; Divê tu çavê wî bitirsînî.	Gözünü korkutmak; Gözünü korkutmalısın bence.
Çav li rêyan bûn; Ev çend sal in çavê min li riya te ye.	Gözü yolda olmak; Gözlerim yollarda kaldı.

⁸ Ev biwêj di romanên Eliyê Evdilrehman de wekî; “çavan çav nedîtîn” derbas dibe. Ji wan tê der ku kurdên Kavkaz vê biwêjê cuda bi kar tînin.

Çav çavan nedîtin/göz gözü görmemek: Ji ber mij, duman an jî berf û bagerê pêşiya xwe nedîtin. Wekî ji herdu biwêjan diyar dibe ku hem ji aliyê şiklî ve hem jî ji aliyê wateyî ve wekhev in.

2. **Guh:** Di biwêjan de wateyên wekî; baldarî, qiymet, bihîstin û wd. li xwe digire. Ji ber ku ezayê sehkirin û bihîstinê ye biwêjên bi vê ezayê bi deng, gotin û xeberan re têkildar in.

Ser guhê wî/ê ser bûn; Bila ser guhê te ser bin, ew nereve.	Gözü kulağı üzerinde olmak; Gözün kulağın onda olsun, kaçmasın.
Pişt guhê xwe avêtin; Min ewqas jî gotê lê wî pişt guhê xwe avêt.	Kulak arkası etmek; O kadar da söyledim ama kulak arkası etti.
Guhdan/nedan; Guh nede wan gotinên beredayî.	Kulak asmak/asmamak; O boş sözlere kulak asma.
Ber guhê wî ketin; Hinek tişt ber guhê min ketin, gelo rast e?	Kulağına gelmek/kulağına çalınmak; Bazı şeyler kulağıma geldi, doğru mu acaba?
Guh lê giran bûn; Guh lê giran bûne êdî baş nabihîze.	Kulağı ağır işitmek; Kulakları ağır işitiyor, artık iyi duymuyor.
Guh badan/rakirin; Mamoste guhê xwendevanê xwe bada.	Kulağını çekmek; Öğretmen öğrencisinin kulaklarını çekti.
Guh lê bûn; Bêje, guhê min li te ye.	Kulağı birinde olmak; Söyle, kulağım sende.

Ser guhê wî/ê ser bûn/ Gözü kulağı üzerinde olmak: Parastin, lê miqat bûn. Ji biwêjan jî diyar dibe wateyên herduyan yek in lê biwêja kurdî de digel *guh* peyva *ser* hatiye bikaranîn lê ya tirkî de peyva *çav* bi *guh* re bi kar hatiye.

3. **Ziman:** Temsîla nasname, axaftin, gotin û wd. dike. Di kurdî de peyva *zar* jî di wateya ziman de tê bikaranîn.

Zimandirêjî kirin; Zimanê te zêde dirêj bûye.	Dil uzatmak; Senin dilin fazla uzamış.
Li ser zimanê wî/ê; Hema ser zimanê min e, ez ê bêjim.	Dilinin ucunda; Dilimin ucunda, söyleyeceğim.

Zimanê wî/ê vebûn; Dibê qey zimanê wî vebû, sibe da diaxive.	Dili açılmak; Dili açıldı sanki, sabahtan beri konuşuyor.
Zar/Ziman şîrîn bûn; Zarê wî pir şîrîn e.	Tatlı dilli olmak; Çok tatlı dilli biridir.
Zimanê xwe girtin; Zimanê xwe negirt û axivî.	Dilini tutmak; Dilini tutamadı, konuşmaya başladı.
Zimanê xwe xwarin; Tu çima naxivî, qey te zimanê xwe xwar?	Dini yutmak; Niye konuşmuyorsun, dilini mi yuttun?

Li ser zimanê wî/ê/Dilinin ucunda: Ev biwêj dema kesek dixwaze tişteki bêje lê gotin nayê bîrê tê gotin. Di biwêja kurdî de gotin li ser ziman e lê di ya tirkî de gotin li pozika ziman e.

4. Poz/difn/Bêvil⁹: Ji ber ku ev eza bi çend peyvên bi kar tê li gorî deveran biwêjên cuda yan bi peyvên cuda heman biwêj tên dîtin.

Poz pê nekirin; Karê wî neeciband loma qet poz pê nekir.	Burun kıvrırmak; İşini beğenmedi, burun kıvrırdı.
Pozê wî/ê şewitîn; Baş bide xebatê bila pozê wî hinekî bişewite.	Burnu sürtünmek; İyice çalıştır ki burnu sürtünsün.
Difinê wî/ê re hatin; Êdî wisa kirine, pozê me re hatiye.	Burnundan gelmek; Öyle bir duruma getidiler ki artık burnumuzdan geldi.
Pozê wî/ê bilind bûn; Ew yekî pozbilind e.	Burnu havada olmak; O burnu havada biridir.

Poz pê nekirin/Burun kıvrırmak: Guhnedan, qimetnedan, neecibandin. Di herdu biwêjan de wate yek e lê biwêja kurdî ji aliyê şiklî ve nerênî ye lê ya tirkî erênî ye.

⁹ Ji ber ku di kurdî de çend navên poz hene û hemî jî bi kar tên me ew yek qebûl kirin.

5. **Dest:** Di biwêjan de berbelav tê bikaranîn. Temsîla hêz, îmkân, têkilî, xebat, dostanî û hezkirinê dike.

Dest avêtin; Ka werin, dest bavêjinê!	El atmak; Gelin, bir el atın!
Dest dan dest; Em ê dest bidin hev û bi ser kevin.	El ele vermek; Biz el ele vereceğiz ve başaracağız.
Dest danîn ser; Wan dest dane ser her tiştî.	El koymak; Her şeye el koymuşlar.
Ji dest nehatin; Tiştêk ji destê min nayê.	Elinden bir şey gelmemek; Elimden bir şey gelmiyor.
Destê xwe nedan; Ez destê xwe nadimê.	El sürmemek; Elimi sürmeyeceğim.
Dest jê kişandin; Wan destê xwe ji vî karî kişandine.	El çekmek; Onlar elini bu işten çekmiş.
Ji dest çûn; Edî ji destê me çû.	Elden çıkmak; Artık elimizden çıktı.
Ber destê wî/ê mezin bûn; Ew ber destê min mezin bû.	Elinde büyümek; O elimde büyüdü.
Dest gihiştin; Destê wî nagihije min.	Eli yetişmek; Eli bana yetişmez.
Di dest de man; Ditirsim, wê di destê min de bimîne.	Elinde kalmak; Korkuyorum, elimde kalacak.
Destê wî/ê nihêrîn; Em li destê wî dinihêrin.	Eline bakmak; Biz onun eline bakıyoruz.

Ber destê wî/ê mezin bûn/Elinde büyümek: Ji aliyê kesekî ve hatin mezinkirin. Wate dîsa di herdu biwêjan de yeke lê di ya kurdî de wateya hînkirinê jî heye.

Ji bilî van biwêjên her pênc ezayên bihîstinê helbet yên din jî hene ku hinekên wan hevmane hinekên wan jî nêzmane ne. Dîsa hin biwêj jî hene ku wate yek in lê bi ezayên cuda tèn îfadekirin, bo nimûne; *bûn benîştê devê xelqê/ hakın diline düşmek*.

Encam

Biwêj peyv an komepeyv in ku wekî gotinên temsîlî hin wateyan li xwe digirin û qest, îzah û rewşan diyar dikin. Ji ber ku biwêj piranî gelêrî ne nayê zanîn bê cara pêşîn kê ew gotine. Yanî tesbîtkirina biwêjan zor e ku meriv bêje ji vî zimanî derketine yan jî cara pêşîn di vî zimanî de bi kar hatiye.

Merî dikare biwêjan kategorîze bike û li gorî babet an cureyên wan tesbît bike. Me di vê nivîsara xwe de tenê behsa qismekî ji van biwêjan, biwêjên têkilî hin ezayên însan kir û yên kurdî û tirkî dane ber hev. Ev biwêjên ku di têkiliyên însanan de tên bilêvkirin piranî wateyên mecazî îfade dikin û di gelek zimanan de hene.

Di vê xebata xwe de, me ji biwêjên kurdî û tirkî yên têkilî şeş ezayên navendî; serî, rû, dil, mil, pişt û pê û biwêjên têkilî ezayên sehekê; çav, guh, ziman, poz û dest nimûne dan, me ew rûberî hev kirin û hem bi awayê şiklî û hem jî bi awayê wateyî me ew pêşkeş kirin.

Îja bi vê nivîsara me xuya bû ku; di zimanan de biwêjên hevwater gelek in û hinek ji wan hem jî aliyê şiklî û hem jî ji aliyê wateyî ve hema bêje wekî hev in. Kurdî û tirkî wekî du zimanên cîran tesir li hev kirine û ji zimanên din re jî danûstana çandî kirine. Wekî ku ji nimûneyên me yên biwêjên têkilî ezayên însan diyar dibin, herçiqas ne hêsan be merî tesbîta resenê biwêjekê bike ka cara pêşî di kîjan zimanî de derketiye jî, lê merî dikare bêje çî bi kontakta zimanan çî jî bi rêya wergerê be hin biwêj wekî hev an jî nêzî hev di zimanan de têne bikaranîn.

Jêder

Açar, Zafer, 'Berawirdkirina Hin Biwêjên Kurdî û Tirkî Yên Tekilî Pênc Ezayên Însan', Kovara Nûpelda, j. 24, 2017

Ayhan, Yıldız, *Hunera Vegotina Bedew a Devkî û Nivîskî -1*, weş: Lorya, 2017, Wan.

Abbas, Nawal Fadhil & Younis, Lina Laith, 'Body Parts Idioms: A Cross-Cultural Significance', J. Of College Of Education For Women, vol. 20, 2009.

Dilawer, Zeraq, *Deyimler Sözlüğü-Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstîtuya Kurdî, 2005 Stenbol.

Farsça Türkçe Sözlük, amd: Mehmet Kanar, SAY Yayınları, 2008, Stenbol.

Hasan Çiftçi, 'Ortak Atasözlerinin Hikayeleri: Farsî-Kurmancî-Zazakî', Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Mayıs 2016.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1, 14. 01. 2017 pêwendî hat kirin.

https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/in_the_loop_pages.pdf, 25.04. 2017 pêwendî hat kirin.

<https://www.easypacelearning.com/english-books/body-parts-idioms/1012-a-list-of-clothes-idioms-from-a-to-z-with-meanings>, 27.04. 2017 pêwendî hat kirin.

<https://www.english-area.com/paginas/idioms.pdf>, 27.04. 2017 pêwendî hat kirin.

Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*, weş: Enstituya Kurdî, 2005, Stenbol.

Mehmet Öncü, *Ferhenga Biwêjan*, weş: Sîtav,

Mehmet Öncü, *Gotinên Pêşyan*, weş: Enstîtuuya Kurdî ya Stenbolê, 2009, Stenbol.

Seyfettin Altaylı, ‘Atasözü Ve Deyimler Arasındaki Farklar’, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2010, sayı 25: 125-134-pdf.

Süreyya Beyzadeoğlu, “Durub-ı Emsal-i Osmaniye’de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca’da Ortak Kullanılan Atasözü ve Deyimler”, İlmî Araştırmalar, sayı: 19, 2005, 23-33-pdf.

